

ΠΑΝ. ΔΗΜΑΚΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ, Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ, Ο ΕΡΕΥΝΗΤΗΣ

Ὁ τόμος αὐτός εἶναι ἀφιερωμένος στή Πρυτανεία (1979-1980) τοῦ Καθηγητῆ Κωνσταντίνου Δεσποτόπουλου πού ἐδίδαξε στή Σχολή μας, μέ λαμπρή πάντοτε ἐπιτυχία, τό μάθημα τῆς «Εἰσαγωγῆς εἰς τήν Φιλοσοφία». Τά χρόνια τῆς σύντομης ὀπωσδήποτε θητείας του στήν «Πάντειο» ὑπῆρξε ὑπόδειγμα ἠθους, ἐργατικότητας καί ἀφοσιώσεως στό ἐπιστημονικό του καθῆκον καί στήν ἰδέα τῆς φιλίας καί συνεργασίας μέ τούς συναδέλφους του.

Τό ἔργο του «Μελετήματα Φιλοσοφίας» ἐξακολουθεῖ νά διανέμεται ὡς διδακτικό ἐγχειρίδιο στους φοιτητές μας· ἔτσι δέν ἔχει πάψει ν' ἀκούγεται ἡ φωνή τοῦ ἀγαπητοῦ καί σοφοῦ συναδέλφου στίς αἴθουσες διδασκαλίας τῆς «Παντείου».

Τό διδακτικό του ἔργο ἄρχισε πολύ ἔνωρίς, ἀπό τό 1943, ὅταν ἀκόμη ἦταν 30 ἐτῶν καί ἐξελέγη ὑφηγητής τῆς «Φιλοσοφίας τοῦ δικαίου» στή Νομική Σχολή Ἀθηνῶν. Ἔτσι γενεές ὀλόκληρες φοιτητῶν καί φίλων ἀφέθηκαν νά ὀδηγηθοῦν ἀπό τόν γλυκύ ἀλλά καί κρατερό συνάμα διδάσκαλο στους δρόμους τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἱστορίας καί τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Μαθητές καί φίλοι τόν εὐχαριστοῦμε γιά ὅσα ἐμάθαμε κοντά του.

Ὁ τιμῶμενος Καθηγητής Κωνσταντῖνος Δεσποτόπουλος, τοῦ Ἰωάννου καί τῆς Στυλιανῆς (τό γένος Σαμούχου), γεννήθηκε στή Σμύρνη στίς 26 Ἰανουαρίου 1913.

Παιδί ἀκόμα ἔζησε τό συγκλονιστικό γεγονός τῆς ἐθνικῆς συμφορᾶς τοῦ 1922. Μέ δυσκολία κατόρθωσαν ἡ οἰκογένειά του καί ὁ ἴδιος νά διασωθοῦν ἀπό τίς φλόγες τῆς Σμύρνης καί τά ἄλλα ἐκεῖ δεινά. Κατέφυγαν στήν ἀρχή στή Λέσβο· ὕστερα ἔφτασαν στήν Ἀθήνα ὅπου ἀπό τό Νοέμβριο τοῦ 1922 ὁ Κ. Δ. ξανάρχισε τίς σπουδές του, παρά τίς βιοτικές δυσχέρειες πού, ὅπως εἶναι φυσικό, ἀντιμετώπιζαν οἱ δικοί του.

Μετά τήν ἀποφοίτησή του – μέ παναριστεία... – ἀπό τό Πρῶτο Γυμνάσιο τῶν Ἀθηνῶν γράφτηκε στή Νομική Σχολή τῆς Ἀθήνας, σέ μεγάλη τότε ἀκμή. Παράλληλα ὅμως παρακολουθοῦσε μέ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καί τά μαθήματα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Εἶχε τήν τύχη νά ζήσει τά χρόνια ἐκεῖνα τῆς μετά τή μεγάλη συμφορά ἀνακατατάξεως τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων, στό ἐπίκεντρο κύκλων πνευματικῶν ὑψηλῆς στάθμης στους ὁποίους συζητοῦνταν θέματα – ὡς ἐπί τό πλεῖστον μέ ἐνθουσιασμό καί πάθος –

φιλοσοφίας και φιλολογίας. Ἀλλά και πλείστα ἄλλα. Τό Νοέμβριο τοῦ 1933 πήρε τό πτυχίο του ἀπό τή Νομική Σχολή Ἀθηνῶν. Ὅμως, παρά τοῦτο, συνέχισε τήν ἐνεργό συμμετοχή του σέ ἀνώτερα φροντιστήρια τοῦ Πανεπιστημίου. Συνέχισε, ἐπίσης, και τή σύντονη μελέτη κλασσικῶν ἔργων φιλοσοφίας μέσα σέ μιάν ἀτμόσφαιρα ἐντονης πνευματικῆς περισυλλογῆς.

Καρπός τῆς ὠραίας ἐκείνης περιόδου, ὅπου τίς ὥρες τοῦ σπουδαστηρίου διαδέχονταν ὥρες ἀτελεύτητων διαλόγων μέ ἐκλεκτούς φίλους, γνήσιους πνευματικούς ἀνθρώπους, ὑπῆρξαν και τά πρῶτα του δημοσιεύματα σέ θέματα φιλοσοφίας – εἰδικότερα φιλοσοφίας τοῦ δικαίου – ἀλλά και λογοτεχνίας· ἤδη ἀπό τό 1933.

Διδάκτορας ἀναγορεύθηκε, μέ τό βαθμό ἄριστα παμψηφεί, τό Νοέμβριο τοῦ 1934. Ἡ διδακτορική του διατριβή, πού μετά λίγους μήνες ἀπό τή δημοσίευσή της βραβεύτηκε κι ὅλας, εἶχε ὡς θέμα: «Τό δικαίωμα ὡς διάνοημα τοῦ νομοθέτου».

Ἡ ἀπόκτηση τοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορα τοῦ ἀνοιξε και ἐπίσημα τήν ὁδó πρὸς τήν διδασκαλία πού ἀκούραστος (και σ' ὀρισμένες περιπτώσεις ἀπτόητος) συνεχίζει, ὁ ἐξαιρετος συνάδελφος, μέχρι σήμερα. Ἦδη ἀπό τούς πρῶτους μήνες τοῦ 1940 ἄρχισε νά διδάσκει φιλοσοφία τῆς πράξεως στήν ἐλεύθερη Σχολή «Ἀσκραῖος», πού ἡ ἴδρυσή της εἶχε ἀποτελέσει κάτι τό καινούργιο στήν Ἀθήνα τά τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '30. Τά μαθήματα της εἴλκυαν τούς νέους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης – ὄχι μόνο φοιτητές ἀλλά και μαθητές ἀκόμα ὅπως ὁ γράφων... – πού μέ φανατικό θάλεγα ἐνδιαφέρον παρακολουθοῦσαν τούς πλείστους ὅσους ὑφηγητές και καθηγητές τοῦ Πανεπιστημίου μας πού τιμοῦσαν τό βῆμα τῆς μικρῆς αἴθουσας του...

Δέν ἄργησε ὁ Κ. Δεσποτόπουλος νά ἐκλεγεί και Ὑφηγητής τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου. Αὐτό τήν ἀνοιξη τοῦ 1943 μέ βάση τό ἔργο του: Ἡ καθοριστική λειτουργία τοῦ δικαίου. Τό διδακτικό του ἔργο ὡς ὑφηγητή (πού ἡ ἐναρξή του καθυστέρησε ἐπί μία ὀλόκληρη διετία λόγω μή λειτουργίας τοῦ Πανεπιστημίου ἐξ αἰτίας τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς) συνεχίστηκε ὡς τόν Ἰούνιο τοῦ 1947. Στήν ἀρχή για τά μαθήματα αὐτά συνεργάστηκε μέ τόν τότε φορέα τῆς ἔδρας τῆς «Φιλοσοφίας τοῦ δικαίου» καθηγητή Κων. Τσάτσο. Ὑστερα συνέχισε τή διδασκαλία μόνος μ' ἕνα πάντοτε ἐκλεκτό ἀκροατήριο μαθητῶν...

Κατά τά χρόνια τοῦ τελευταίου ἐμφύλιου πολέμου ἡ συνέπειά του πρὸς ὀρισμένες ἀρχές του και ἡ προσωπική του ὑπερηφάνεια, τοῦ ἐστοίχισαν τήν ἀπόλυσή του ἀπό τή θέση του στό Καποδιστριακό. Τοῦτο βέβαια δέν τόν ἐμπόδισε νά συνεχίσει τίς ἐπιστημονικές του ἐρευνες και πρό παντός τή συγγραφική του δράση. Καρπός, τῆς πικρῆς κατά τά ἄλλα, περι-

όδου αυτής, υπήρξεν ή μελέτη του εκείνη μέ τήν όποία έπρότεινε τή διόρθωση του σχετικού μέ τή δουλεία χωρίου 433 d τής Πολιτείας του Πλάτωνα (πού παρουσιάστηκε αργότερα – στίς 3.4.1952 – στήν 'Ακαδημία 'Αθηνών από τον άκαδημαϊκό Γ. Μαριδάκη), αλλά έπίσης και κυρίως, τό έργο του «Φιλοσοφία του δικαίου» πού εξέδωσε σέ δύο τόμους τά έτη 1953 και 1954 – έργο πολύτιμο για όσους ασχολούνται μέ τον ιδιαίτερο αυτό κλάδο τής Φιλοσοφίας.

'Από τό 1955 ώς τό 1966 δίδαξε συστηματική φιλοσοφία και ιστορία τής Φιλοσοφίας στή Σχολή 'Ελευθέρων Σπουδών «'Αθήναιον». 'Εδίδαξε έπίσης φιλοσοφία στή «Σχολή Δημοσίων Σχέσεων» τό 1965 και πάλι «Φιλοσοφία του δικαίου» στό Πανεπιστήμιο 'Αθηνών από τό Νοέμβριο 1966 ώς τίς 20 'Απριλίου 1967 (ή απόλυσή του είχε έν τώ μεταξύ άκυρωθει).

Τόν 'Απρίλιο του 1967 είχε ολοκληρωθει σχεδόν ή διαδικασία τής έκλογής του ως Καθηγητου στήν έδρα τής «Είσαγωγής εις τήν Φιλοσοφία» τής Σχολής μας: δέν απέληξε, όμως, και στον διορισμό του λόγω τής κηρύξεως τότε τής δικτατορίας, γεγονός πού τον ώθησε νά ακολουθήσει τον πικρό δρόμο τής έξορίας... 'Από τό 1967 ώς τό 1974 έζησε αυτοεξοριστος, αρχικά στό Παρίσι και από τον 'Ιανουάριο 1970 στό Nancy τής Γαλλίας. Στο Παρίσι επιδόθηκε στή συγγραφή πραγματειών για θέματα φιλοσοφίας του 'Αριστοτέλους, ένταγμένα στό έρευνητικό πρόγραμμα του 'Εθνικού Κέντρου 'Επιστημονικής 'Ερευνας τής Γαλλίας. Στο Nancy, ως Professeur Associé του εκεί Πανεπιστημίου εκλεγμένος από τον Μάιο του 1969, έδίδαξε φιλοσοφία του δικαίου και άλλα μαθήματα επί πέντε χρόνια, ένω συγχρόνως συνέχιζε και τή συγγραφική του δράση.

Τόν 'Οκτώβριο του 1975 εξέλεγη μέ τήν ψήφο όλων όσοι είμασταν τότε Καθηγητές τής Σχολής, τακτικός Καθηγητής τής «Παντείου». 'Από τότε ώς τίς 31 Αυγούστου 1980, πού κατελήφθη από τό κατά τό Σύνταγμα όριο ηλικίας των Καθηγητών ΑΕΙ, έδίδαξε μέ άφοσίωση και συναρπάζοντα πολλές φορές τρόπο στους πρωτοετείς και δευτεροετείς φοιτητές τής Σχολής τό μάθημα για τό όποιο είχε εκλεγεί. 'Η Σχολή δέν άργησε νά τον τιμήσει αναδεικνύοντάς τον για τό άκαδημαϊκό έτος 1979-80 Πρύτανή της.

Παράλληλα προς τήν άκαδημαϊκή σταδιοδρομία του υπήρξε πνευματικά δραστήριος και μέ άλλους τρόπους. 'Εδημοσίευσε πλήθος άρθρα και πραγματείες σέ περιοδικά τής 'Ελλάδας και του 'Εξωτερικού. 'Εδωσε πολλές διαλέξεις, προσκεκλημένος από έπιστημονικά 'Ιδρύματα είτε πολιτιστικά σωματεία τής 'Ελλάδας και του 'Εξωτερικού. 'Υπήρξε και είναι ιδρυτικό ή άπλό μέλος ή σύμβουλος είτε πρόεδρος, διαφόρων 'Επιστημονικών έταιρειών ή άλλων σωματείων, έλληνικών είτε διεθνών. 'Από τό 1979 είναι Πρόεδρος τής 'Ελληνικής Φιλοσοφικής 'Εταιρείας.

Τό επιστημονικό ἔργο του εἶναι πλουσιότατο καί συχνά πρωτότυπο. Κύριο σύγγραμμά του παραμένει ἴσως πάντοτε ἡ «Φιλοσοφία τοῦ δικαίου», ὅπου ἔχουν ἀναχωνευθεῖ ἡ διδακτορική καί ἡ ὑφηγετική διατριβή του.

Ἡ διδακτορική διατριβή του εἶχε ὡς κεντρικό στόχο τῆς τήν φιλοσοφική θεμελίωση τῆς ἔννοιας τοῦ δικαιώματος, μέ ἀφετηρία τήν φιλοσοφία τῆς πράξεως καί τοῦ δικαίου, σέ μιά μάλιστα περίοδο κατακραυγῆς ἐναντίον τῆς (ὡς μή ἀναγκαίας ἔννοιας τοῦ δικαίου) ἀπό κορυφαίους ἐπιστήμονες ὅπως ὁ Kelsen, ὁ Duguit, ὁ Samlò καί ἄλλοι.

Ἡ διεύρυνση τοῦ θέματος πού ἀναπτύχθηκε στή διδακτορική διατριβή του, ὀδήγησε στό θέμα τῆς ὑφηγετικῆς του ἐργασίας: «Ἡ καθοριστική λειτουργία τοῦ δικαίου». Ἀναπτύσσονται καί παρουσιάζονται σ' αὐτήν συναρθρωμένες ὅλες οἱ ἀναγκαῖες ἔννοιες τοῦ δικαίου, στή βασική, γιά ὅποια κοινωνία, διάρθρωσή του: δικαίωμα καί ὑποχρεώσεις ὡς δύο τρόποι τοῦ δικαίου στήν ὑποκειμενική φάση του, τά διάφορα εἶδη τῶν δικαιωμάτων καί τῶν ὑποχρεώσεων καθώς καί οἱ ποικίλες σχέσεις μεταξύ αὐτῶν· ἡ ἀντικειμενική φάση στή δυναμική, συσχετική πάντοτε, διάπλασή της, καί οἱ διάφορες μορφές της, ὅπως νομοθεσία, διοίκηση ἢ καί σύμβαση, καί οἱ διάφορες συνέπειές της, ὅπως ἡ κατάσταση ἀσφάλειας κάθε ἀνθρώπου, ἡ διάθεση ἀγαθῶν καί ὑπηρεσιῶν ὑπέρ ὀρισμένης ὁμάδας ἀνθρώπων, ἡ ἐλευθερία ὡς δικαίωμα τῶν ἱκανῶν γιά ἔλλογη δράση ἀνθρώπων καί ἄλλα εἶδη δικαιωμάτων, οἱ διάφορες ὑποχρεώσεις πού ὑπηρετοῦν ἀντίστοιχα δικαιώματα ἢ οἱ ἄσχετες ἀπό δικαιώματα καί ἀκόμη τά διάφορα «τεχνικά» δικαιώματα σύστοιχα ἢ «ὑπηρετικά» ὑποχρεώσεων.

Στό δεύτερο μέρος τοῦ ἴδιου ἔργου τοῦ Κ. Δεσποτόπουλου, τά τῆς καθοριστικῆς λειτουργίας τοῦ δικαίου συμπληρώνονται μέ τά σχετικά μέ τήν κυρωτική λειτουργία του καί ὀλοκληρώνονται μέ τά τῆς «δικαστικῆς λειτουργίας». Κατά τόν συγγραφέα ὁ γενεσιουργός λόγος τῆς κυρωτικῆς λειτουργίας τοῦ δικαίου εἶναι τό ἀδίκημα στήν εὐρύτατη ἔννοιά του. Ἀποστολή της εἶναι εἶτε ἡ πρόληψη τοῦ ἀδικήματος, μέ τό δικαίωμα τῆς ἄμυνας (μέ τήν ὀργάνωση καί τή δράση τῆς ἀστυνομίας ἢ καί τοῦ στρατεύματος), μέ τήν ἀπειλή, τήν κατάγνωση καί τήν ἐκτέλεση τῶν ποινῶν, ὡς καί μέ τή σωφρονιστική πολιτική γενικά, εἶτε ἡ ἄρση τῶν συνεπειῶν τοῦ ἀδικήματος, μέ τούς διάφορους τρόπους ἐπαναφορᾶς στήν πρὶν ἀπό τό ἀδίκημα κατάσταση, ἔστω κατά προσέγγισή της ἢ καθ' ὑπαλλαγή της.

Δέν παραλείπει, σημειωτέον, ὁ συγγραφέας τοῦ ἔργου νά προχωρήσει καί σέ μιά ἀνάλυση τῆς ὀργανώσεως καί τῆς χρήσεως τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, εἶτε φυσικοῦ εἶτε ψυχολογικοῦ, στό πλαίσιο τῆς κυρωτικῆς λειτουργίας τοῦ δικαίου καί νά τονίσει, ἐπίσης, τόν κίνδυνο καταχρηστικῆς προσφυγῆς στόν ἐξαναγκασμό αὐτόν ἀπό τά κυρωτικά ὄργανα τοῦ δικαίου. Ἀντί-

στοιχα «έξασφαλιστική», αλλά και μέ αποστολή ευρύτερη, εμφανίζεται ή δικαστική λειτουργία, ή όποια και έχει αποστολή νά διαπιστώνει αντικειμενικά τήν ύπαρξη τών άδικημάτων και τήν έκταση τών συνεπειών τους και έτσι νά αίρει τίς κάθε φορά εμφανιζόμενες άμφισθητήσεις.

Άκρως ένδιαφέρουσα εμφανίζεται ή λογική συνοχή τής πανοραμικής αϋτής προβολής από τόν συγγραφέα, τών διαφόρων θεσμών δικαίου, συναρτημένων σέ λειτουργικό σύστημα.

Έκτός όμως από τό δεύτερο αϋτό μέρος τό έργο τοϋ τιμώμενου Καθηγητή μας, ή «Φιλοσοφία τοϋ δικαίου», περιέχει και μία φιλοσοφικά στερεή και ιστορικά πλούσια «Είσαγωγή», όπου βασικά έρευνάται τό πρόβλημα τών σχέσεων θετικού και φυσικού δικαίου. Στο πρώτο μέρος της, αναπτύσσεται πρωτότυπα ή φιλοσοφία τής πράξεως, μέ άποσαφήνιση τών σχέσεων «δέοντος», «δυνατοϋ» και «πραγματικότητας». Έπιχειρείται, επίσης, ή διάκριση τής τεχνικής από τήν ήθική και παρουσιάζεται αναλυτικά τό ήθικό πρόβλημα σέ όλο τό βάθος και τό εύρος του· προβάλλεται σέ συστηματική διάταξη τό σύνολο τών προβλημάτων και τών αξιών τοϋ ανθρώπινου βίου, και περιγράφεται τέλος ή συμβολή τής κοινωνίας στήν ύπαρξη τοϋ ανθρώπου. Έτσι, ως συμπέρασμα, εκτίθεται ότι τή μόνη λύση τοϋ όλου ήθικού προβλήματος, θά πρέπει νά άποτελέσει ή θεμελίωση ήθικά τής πολιτικής κοινωνίας, σέ αντιδιαστολή μάλλον πρός τήν ιστορική προέλευσή της, και ό ύπατος σκοπός τοϋ δικαίου στήν καθαρή σύστασή του.

Άλλο άξιολογότατο σύγγραμμα τοϋ τιμώμενου, πρωτότυπο σέ πολλά του σημεία, είναι ή «Πολιτική Φιλοσοφία τοϋ Πλάτωνος» (πρώτη έκδοση 1957, δεύτερη έκδοση 1980). Προβάλλεται στίς σελίδες του ή πολιτική φιλοσοφία τοϋ Πλάτωνα, ως ή κατ' έξοχήν πολιτική φιλοσοφία «κλασσική, προδρομική, όδηγητική, άφετηριακή όλων τών μετέπειτα προσπαθειών για φιλοσοφική διαφώτιση τών πολιτικών προβλημάτων». Διορθώνονται σ' αϋτό μέ πειστικότητα πολλά σχετικά παραδοσιακά σφάλματα, όπως ό δήθεν ολοκληρωτικός χαρακτήρας της, ή δήθεν ιδεολογική συνάφειά της μέ τό δουλοκτητικό σύστημα, ή δήθεν θέσπιση από αϋτήν τής κοινοκτημοσύνης τών γυναικών, ό δήθεν ταξικός χαρακτήρας της, λόγω τής διακρίσεως από τόν Πλάτωνα, τριών τάξεων, και άλλα. Η πολιτική φιλοσοφία τοϋ Πλάτωνα εμφανίζεται, στό έργο αϋτό τοϋ Κ. Δεσποτόπουλου, ως κοινωνιολογία τής πολιτείας και ως δεοντολογία τής πολιτικής ζωής επίκαιρη και πολλαπλά έπαληθευμένα από τήν έκτοτε ιστορική πραγματικότητα.

Ίδιαίτερη άξία έχουν ή κάθε μία, και πλουτίζουν σημαντικά τό έργο

του συγγραφέα τους, αλλά και τή νεοελληνική φιλοσοφική γραμματεία, οι ακόλουθες πραγματείες του:

– «Περί ανδρείας» (1958), όπου άδρή έκθεση τών κλασσικών συλλήψεων τής ανδρείας προπάντων στην άρχαία Έλλάδα.

– «Ό άνθρωπος και ό κόσμος» (1962), όπου αναπτύσσεται συνοπτικά, μέ πρωτοτυπία σέ όρισμένα σημεία και μέ πυκνότατη διατύπωση, τό κεντρικό αυτό θέμα τής φιλοσοφικής ανθρωπολογίας.

– «Περί τής προαιρέσεως κατ' Άριστοτέλη» (1963), όπου άποκρυπτογραφείται και συντάσσεται ό,τι έδίδασκε ό Άριστοτέλης για τήν βασική αυτή έννοια τής πραξιολογίας και τής ήθικης.

– «Είσαγωγικά στην πραξιολογία» (1977), όπου διερευνάται διεισδυτικά ό μύχιος συνειδησιακός χώρος και παρουσιάζονται οι φάσεις και τά στοιχεία τής πρακτικής ιδιαίτερα λειτουργίας του Λόγου.

ΈΗ πλούσια αυτή σειρά τών μελετημάτων του Καθηγητή Κ. Δεσποτόπουλου συμπληρώνεται μέ τίς αξιόλογες έργασίες του για τόν άρχαίο φιλόσοφο Έπίκτητο (1963) και τόν σύγχρονο φιλόσοφο Γιάσπερς (1966), και μέ τήν πραγματεία του «ΈΗ κριτική του Πλάτωνος για τήν ποίηση», όπου και «ανάλυση τής σπουδαιότατης ποιητικής του φιλόσοφου και πειστική έρμηνεία τών κρίσεών του για τήν ποίηση και ιδιαίτερα τήν τραγωδία και για τή ζωγραφική, θεωρημένες από διάφορες σκοπιές».

Δέν πρέπει έξάλλου νά παραγνωρισθούν τά δημοσιεύματά του, τά άρθρα του και οι ανακοινώσεις του σέ διεθνή συνέδρια, ήδη από τό 1952, για τούς κινδύνους έναντίον τής άχαλίνωτης πιά «προόδου» τής τεχνικής καθώς και ή κριτική του κατά και αυτής άκόμη τής ειρηνικής έφαρμογής τής πυρηνικής ένέργειας – άρθρα, ύπομνήματα κλπ. πού είχαν, σημειωτέον, σημαντική άπήχηση διεθνώς (βλ. λ.χ. τό πολύκροτο βιβλίο τών Pauwels et Bergier, *Le matin des magiciens*, 1960, σελ. 68-69).

Πολλές συζητήσεις προκάλεσαν, επίσης, και δυό άρθρα του πού άφορούσαν σέ θέματα πού κινούσαν και κινούν τό ένδιαφέρον όχι μόνο τών ειδικών αλλά και του εύρύτερου κοινού: τό π ρ ω τ ο ήταν τό «Περί έπώνυμου» πού δημοσιεύτηκε τό 1960. Μή δεχόμενος ό σ. του τό ισχύον πατρωνυμικό σύστημα, πρότεινε τή θέσπιση ένός δυαδικού συστήματος έπώνυμου πού, κατ' αυτόν θά μπορούσε νά θεωρηθεί ως τό μόνο πρόσφορο για νά εκφράσει άκέραιη τήν αλήθεια τής καταγωγής τών τέκνων και για νά ικανοποιήσει τό αίτημα, τό τόσο διάχυτο στην άτμόσφαιρα τών καιρών μας, τής ισοτιμίας άνδρών και γυναικών. Τό δ ε υ τ ε ρ ο , τό «Περί όρκου» δημοσιεύτηκε δύο έτη άργότερα, τό 1962. Άναφερόταν στίς μαγικές ρίζες του όρκου και στον άνελεύθερο και αντιχριστιανικό χαρακτήρα του. Στή συνέχεια ό σ. καταδείκνυε και τό πρακτικώς, άκόμη, επίζήμιο τής λειτουρ-

γίας τοῦ ὄρκου καί πρότεινε τήν ἄμεση κατάργηση τοῦ δικονομικοῦ, τουλάχιστον, ὄρκου.

Κλείνοντας τό προλογικό αὐτό σημείωμα δέν πρέπει νά παραλείψουμε νά μνημονεύσουμε τό συγγραφικό ἔργο τοῦ Καθηγητῆ Κ. Δεσποτόπουλου σέ γαλλική γλώσσα: τίς πραγματεῖες του γιά συγκεκριμένα σπουδαῖα προβλήματα τῆς ἀριστοτέλειας φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, (πού ἔχουν ἤδη ἐπιβληθεῖ στή διεθνή βιβλιογραφία) καί ἐπίσης τό βιβλίο του «Études sur la liberté», πού ἐκτός ἀπό λαμπρή σέ νέα μορφή ἔκθεση τῶν ἀναπτυγμένων ἤδη στά ἑλληνικά βιβλία του ἀντίστοιχων θεμάτων, περιέχει καί μιά ἀληθινά ωραία ἀνάλυση τῶν σχέσεων μεταξύ ἐλευθερίας καί δικαιοσύνης καθώς καί μιά συστηματική διερεύνηση τῆς οὐσίας καί τοῦ ἀλληλοπροσδιορισμοῦ τεσσάρων θεσμῶν: ἰδιοκτησίας, ἐργασίας, παιδείας καί οἰκογένειας.

Τό συγγραφικό ἔργο τοῦ Κων. Δεσποτόπουλου εἶναι ἰδιαίτερα μεγάλο. Παραθέτοντας ἐδῶ τούς τίτλους τῶν μελετῶν του καί τῶν βιβλίων του σημειώνουμε ὅτι τά πρῶτα ὀκτώ ἔχουν ἐξαντληθεῖ ἤδη (γι' αὐτό καί ἓνα μέρος τῆς ὕλης μερικῶν ἀπ' αὐτά ἔχει περιληφθεῖ σέ μεταγενέστερα δημοσιεύματα τοῦ συγγραφέα).

Ἡ πνευματική ὑπόσταση τῆς νομικῆς ἐπιστήμης	1937
Τό δικαίωμα ὡς διάνοημα τοῦ νομοθέτου	1939
Ἄνθρωπος καί ἡ πολιτεία	1945
Ἠθικά	1947
Ἠθικά Β'	1962
Φιλολογικά	1964
Φιλοσοφικά Μελετήματα	1965
Μελετήματα Ἠθικῆς	1976
Φιλοσοφία τοῦ δικαίου	1954
Études sur la liberté	1974
Θέματα Ἱστορίας καί Πολιτικῆς	1977
Μελετήματα Φιλοσοφίας	1978
Μελετήματα Πολιτικῆς Φιλοσοφίας (ἔκδ. Γ')	1978
Θέματα Ἱστορίας καί πολιτικῆς	1979
Μελετήματα Φιλοσοφίας II	1980
Μελετήματα Φιλοσοφίας τοῦ δικαίου	1980
Πολιτική Φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος (ἔκδ. Β')	1980

Ἐκτός ἀπό τά παραπάνω ὁ Κων. Δεσποτόπουλος ἐδημοσίευσε καί πληθος πραγματειῶν σέ ξενόγλωσσα περιοδικά. Τίς ἀκόλουθες:

Il sistema del diritto (στήν Rivista Internazionale di Filosofia del diritto)	1961
La notion de synallagma chez Aristote (στά Archives de Philosophie du Droit)	1968
Sur le nom de famille (στήν Revue Trimestrielle de Droit Civil)	1961
Les concepts de juste et de justice selon Aristote (στά Archives de Philosophie du Droit)	1969
La cité parfaite et l' esclavage (στήν Revue des Études Grecques)	1970
Le raisonnement juridique d' après Aristote (στά Archives de Philosophie du Droit)	1972
Sur la famille d' après Aristote (στό ἴδιο ἐπίσης περιοδικό)	1974
Un grave malentendu sur la doctrine politique de Platon (στήν Revue Philosophique)	1974

Δύο ἄλλες πραγματεῖες του πού εἶχαν δημοσιευθεῖ στά Archives de Philosophie du Droit (στούς τόμους τῶν ἐτῶν 1970 καί 1971, δέν περιλαμβάνονται στόν παραπάνω κατάλογο γιατί περιλήφθηκαν ἀργότερα στό γενικότερο ἔργο του «Études sur la liberté». Στό ἴδιο περιοδικό (στούς τόμους του ἀπό τό 1968 ὡς τό 1974) δημοσιεύτηκαν πλεῖστες ὅσες βιβλιοκρισίες του, ὅπως γιά τά ἔργα τῶν Parelman, Marcuse, Mossé, Goldschmidt, Schwarzenberg καί Prélot.

Πολύ πύ πλούσιο, βέβαια, εἶναι τό βιβλιοκριτικό ἔργο τοῦ Κ. Δεσποτόπουλου τό γραμμένο στήν ἑλληνική γλώσσα. Ἀφορᾶ εἶτε σέ βιβλία ἐπιστημονικά εἶτε σέ κείμενα λογοτεχνικά καί ποιητικά. Στήν πρώτη κατηγορία ἀνήκει μέγανος ἀριθμός βιβλιοκρισιῶν μέ ἀντικείμενο ἔργα τῶν Σαραντάρη, Γιεροῦ, Μερεμέτη, Stammer, Del Vecchio, Engisch, Pelerman, Goldschmidt, Mossé, Schwarzenberg, Prélot, Marcuse, Τσάτσου, Κανελλοπούλου, Βλάχου, Εὐελπίδη, Μπουροπούλου, Μάνεση, Μπαγιόνα, Τσουγιοπούλου, Κοντολέοντος καί ἄλλων. Στή δεύτερη κατηγορία ἀνήκουν οἱ βιβλιοκρισίες του πού ἔχουν θέμα ἔργα κορυφαίων Ἑλλήνων ποιητῶν καί λογοτεχνῶν, ὅπως ὁ Παλαμᾶς, ὁ Σικελιανός, ὁ Καζαντζάκης, ὁ Μυριβήλης καί ἄλλοι.

Δέν χρειάζεται, νομίζω, νά ἐπιμείνει κανεῖς περισσότερο στήν παράθεση καί ἄλλων λεπτομερέστερων βιβλιογραφικῶν στοιχείων... Ὁ Καθηγητής Κ. Δεσποτόπουλος, ὑπόδειγμα ἀκούραστου πνευματικοῦ ἐργάτη, ἔχει, κατά καιρούς, δημοσιεύσει καί πληθος ἄλλων μικρότερων μελετημάτων, σχολίων, ἀρθρῶν καί τά παρόμοια σέ περιοδικά καί ἐφημερίδες πού

ὄλα τους ἔχουν τό ξεχωριστό ἐνδιαφέρον τους· τά παραλείπουμε ἀπλῶς γιά λόγους χώρου.

Πάντως ἐκεῖνο πού πρέπει νά μήν παραληφθεῖ ἀλλ' ἀντίθετα νά τονιστεῖ καί πάλι, εἶναι ἡ διά ζώσης φωνῆς προσφορά του σέ κάθε χῶρο ὅπου ὑπῆρχαν «ᾠτα ἀκουόντων». Γλυκύφθογγος καί μέ μή κενούμενη ποτέ τή φάρετρα τῶν γνώσεών του, πολλούς ἔκαμε νά συνειδητοποιήσουν τήν ἑλληνικότητά τους καί νά προσεγγίσουν κατά τόν καλύτερο τρόπο τήν ἱστορία καί τή φιλοσοφία τῆς πατρίδας μας. Κι αὐτό, ὁ καθένας τό καταλαβαίνει, δέν εἶναι καθόλου μικρό...

Κλείνουμε τό σύντομο αὐτό προλογικό σημείωμα, μέ τήν εὐχή ἀκατάπνητος ὅπως εἶναι καί ἀκατάπαυστα δημιουργικός, νά ἐξακολουθήσει τήν πορεία του στόν ἀνάντη δρόμο τῆς φιλοσοφίας πού ἐπέλεξε, πάντοτε ἀγαπητός στους φίλους του καί ὑπόδειγμα στους ἀπειράριθμους μαθητές του.

Π.Δ.Δ.